

Henryk Gaertner¹, Bogusław Stelcer², Eberhart Wissel³
*Albert Schweitzer. Stulecie szpitala w Lambarene /Gabon/*⁴

Albert Schweitzer urodził się 14 stycznia 1895 roku w Kaysersbergu jako syn pastora. Po pół roku cała rodzina przeprowadziła się do Günsbach. Tak więc cała młodość Schweitzera upłynęła w Alzacji, w której stapały się różne wpływy religijne, polityczne, społeczne, narodowościowe, kulturalne i językowe. Albert władał swobodnie niemieckim, francuskim i miejscowym dialektem alzackim.

Już w dzieciństwie i młodości ujawniały się późniejsze zainteresowania Schweitzera oraz wpływy środowiska, decydujące o kierunkach jego studiów, a następnie – działalności. Można w nich wyróżnić następujące dziedziny: muzykę i muzykologię, teologię, duszpasterstwo i filozofię, medycynę i szpitalnictwo oraz szeroką działalność społeczno-polityczną. Wszystkie te dziedziny wspierał wielki talent oratorski i publicystyczno-literacki.

Albert Schweitzer z żoną Heleną

¹ Polskie Towarzystwo Schweitzerowskie w Krakowie

² Towarzystwo im. Alberta Schweitzera w Poznaniu

³ Albert Schweitzer Freundeskreis Dresden

⁴ Według Henryka Gaertnera „Albert Schweitzer. Życie, myśl i dzieło”. Wydawnictwo WAM Kraków 2007

W piątym roku życia zaczął naukę gry na organach i wkrótce występował publicznie w kościołach. Późniejsze studia związały go ze słynnymi wówczas muzykami – braćmi Eugeniuszem i Ernestem Münchami, a następnie z Karolem Marią Widorem. Naukę fortepianu podjął w Paryżu u Isadory Philips i Marii Jaëll-Trautmann, uczennicy Franciszka Liszta. Ona to skłoniła Schweitzera do zajęcia się problemami techniki gry fortepianowej i transmisji między mózgiem a ręką. Badania te Schweitzer kontynuował u Karla Stumpfa w Berlinie i Charlesa Férégo w Paryżu.

Ulubionymi kompozytorami Schweitzera byli: Wagner, Franck, a szczególnie Jan Sebastian Bach. Po serii zwięzłych opracowań Schweitzer wydał swe pomnikowe dzieło o Bachu kolejno po francusku, niemiecku i angielsku. Ostatnia wersja stała się podstawą dalszych, w tym dwu polskich, wydań /Polskie Wydawnictwo Muzyczne w Krakowie/. Schweitzer zajmował się też klasycznym i krytycznym opracowaniem oraz wydawaniem dzieł Bacha. Stał się wybitnym znawcą organów, ratując jedno od rozbiórki, a pomagając w rekonstrukcji innych. Wydał międzynarodowy regulamin budowy instrumentu i gry na nim.

Jako artysta-wirtuoz organów występował od 8 roku życia. Grał Bacha, Mendelssohna, Francka, Regera i Widora. Pozyskał współpracę i przyjaźń wybitnych artystów, m.in. Artura Honeggera, Pabla Casalsa, rodziny Wagnera /o której napisał wspomnienia/, polskiej klawesynistki Wandy Landowskiej oraz krytyka Paula Vallatona i pisarza Romaina Rollanda. Niektórzy odwiedzali go i występowali w Lambarene. Swymi występami i wykładami w wielu miejscach Schweitzer pozyskiwał środki na realizację swych planów, m.in. opłacił koszty państwowego egzaminu lekarskiego oraz częściowo – budowy i działalności szpitala i wioski trędowatych w Lambarene.

18-letni Schweitzer po maturze został studentem teologii i filozofii w Strasburgu. Po roku podjął studia hebraistyczne, a po pięciu latach złożył państwowy egzamin teologii. Słuchał wykładów w Paryżu /Sorbona/ i Berlinie. W 24. roku życia uzyskał doktorat filozofii uniwersytetu w Strasburgu, a po zdaniu drugiego egzaminu teologii stał się doktorem teologii. Podjął pracę wpraw jako wikary, a następnie dyrektor fundacji św. Tomasza w Strasburgu. Jako 27-letni młodzieniec habilitował się na docenta Wydziału Teologicznego.

Znaczące teologiczne dzieła Schweitzera dotyczą głównie dziejów wczesnego chrześcijaństwa. Rozpatrywał on naukowo historię badań życia Jezusa, mesjanizmu, męki i Ostatniej Wieczerzy. Praca o psychiatrycznej ocenie Chrystusa stała się podstawą doktoratu medycyny. Dalsze dzieła to naukowe opracowania historii badań życia i mistyki św. Pawła oraz różnic między naukami jego i Chrystusa. Schweitzer jest też autorem dzieł o wierze i etyce, o chrześcijaństwie i innych religiach światowych oraz o filozofii religii Emanuela Kanta. Działalność teologiczna Schweitzera zyskiwała wiele uznania. Adolph von Harnack, teolog i kaznodzieja niemieckiego domu cesarskiego, orzekł: "prace Schweitzera są mocnym końcowym akordem całej epoki teologii i otwierają nową jej epokę". Natomiast uniwersytet w Zurychu nadał Schweitzerowi godność doktora honoris causa i zaproponował nieprzyjętą przezeń profesurę Wydziału Teologii. Niemniej dzieła Schweitzera budziły i krytykę, a jego poglądy na niektóre nauki i działania kościoła doprowadziły nawet do czasowych ograniczeń duszpasterskich czynności Schweitzera, które pełnił je przez całe życie, nawet w afrykańskich warunkach Lambarene.

W dziedzinie filozofii ważnymi pracami Schweitzera były książki o tytułach Filozofia a ogólne wykształcenie w XIX stuleciu, Filozofia kultury, Upadek i odbudowa kultury, Kultura i etyka, Światopogląd indyjskich myślicieli i częściowo dalsze monografie, jak Moje życie i myśl oraz Człowiek i stworzenie.

W czasie pracy lekarskiej w Lambarene Schweitzer formułuje swą oryginalną zasadę "czci dla życia" /veneratio vitae/, jako elementarne i uniwersalne pojęcie etyki, niezależne od żadnej filozofii. Zasada ta zakłada, że z poznania i zrozumienia własnej i cudzej woli życia wypływa nakaz czci dla życia. Dobrem jest utrzymywanie i popieranie życia, złem – szkodenie mu lub niszczenie. Zgodnie z własnymi słowami "Harmonia i siła są w nas, gdy nasze myśli i działania tworzą jedność" Schweitzer realizował w pełni zasadę czci dla życia w różnych dziedzinach swej działalności. Zasłużył na uznanie go za wzorce lekarza i szpitalnika, duszpaczy, obrońcy środowiska i przyrody, a nawet społecznika i polityka, walczącego o właściwe współżycie Francji i Niemiec, rasy białej i czarnej, "trzeciego świata" z krajami rozwiniętymi, a także przeciwnika wojen i broni atomowej. Do tych celów służyły mu wybitne talenty oratorskie i literackie. Między innymi był autorem kilku ciekawych książek o swych przygodach i pracy w Lambarene.

Schweitzer otrzymał wiele dowodów uznania i nagród, m.in. pokojową nagrodę Nobla. Z nagród tych czerpał środki na swój szpital i wioskę trędowatych w Lambarene. Wyjątkowym wyrazem uznania stało się nadanie imienia Schweitzera jednej z ośmiu planet krążących wokół słońca między Marsem a Jowiszem /Freimut Boerngen, Jena 1997/.

Dawny szpital z przystanią dla łodzi

Budynki dawnego szpitala

Lekarska i szpitalnicza humanitarna działalność Schweitzera wybiła się na pierwszy plan jego osiągnięć. Już za młodu uczestniczył on w pomaganiu sierotom i innym dzieciom oraz ludziom z marginesu społecznego. W 21. roku życia postanowił, że do trzydziestki będzie się zajmował nauką i muzyką, a potem poświęcił się bezpośredniej służbie ludziom. Jako 26-letni młodzieniec Schweitzer czyta apel o pomoc medyczną dla misji afrykańskich m.in. w Gabonie. W roku 1905 potrójny doktor i docent teologii podejmuje studia medyczne nie zaniedbując dotychczasowych zajęć. W roku 1913 składa państwowy egzamin medyczny, a po roku odbywa staż w Instytucie Medycyny Tropikalnej w Paryżu. Poślubia Helenę Bresslau, która dla jego planów odbywa studia pielęgniarskie. Schweitzer zbiera środki z rozmaitych źródeł i dokonuje pierwszych zakupów. Z końcem marca 1913 roku Schweitzer z żoną udaje się do Bordeaux, stąd statkiem do Port-Gentil, a dalej 280 km pod prąd rzeki Ogowe do Lambarene. W tej miejscowości 40 km na południe od równika działała wprawdzie misja amerykańska, założona w 1876 roku przez lekarza-misjonarza Nassaua. Miejsce to, tereny Andende, przejęła paryska misja protestancka. Po przyjeździe /16.IV.1913 r./ pierwszym pomieszczeniem szpitalnym został spiesznie naprawiony i oczyszczony stary kurnik. Po kilku miesiącach powstał pierwszy barak z blachy falistej z trzema pomieszczeniami na ambulatorium, salę operacyjną i aptekę. Następnie pojawiły się dalsze baraki, w tym bambusowe dla chorych tubyrców i towarzyszących im rodzin. Szpital przyjmował dziennie około 40 chorych i liczył 50 łóżek. Żona Schweitzera pomagała przy zabiegach, narkozie i pielęgnowaniu, troszczyła się o aptekę, sterylizację, opatrunki i bieliznę. Kucharz Józef został tłumaczem i pielęgniarem. Pierwszym zabiegiem była operacja przepukliny, częstymi były choroby tropikalne. Wiele trudności wynikało z mentalności pacjentów i ich rodzin, nieraz z różnych czasem wrogich sobie szczepów.

Widok ogólny dawnego szpitala

Wybucho I wojna światowa. Przez trzy lata /1914-1916/ pracę Schweitzerów jako obywateli niemieckich nadzorują tubylczy żołnierze, a Józef odchodzi. Clemenceau zarządza internowanie w Francji obcych obywateli z francuskich kolonii. Schweitzerowie od września 1917 roku przebywają kolejno w Bordeaux /w koszarach/ i Garaison, następnie w Saint Remy w obozie, potem w klasztorze-klinice Saint Paul, gdzie swego czasu przebywał van Gogh. Wreszcie 31 czerwca 1918 roku Schweitzerowie zostają uwolnieni i wracają do Alzacji. Schweitzer po ciężkiej operacji zostaje asystentem kliniki dermatologii i pastorem kościoła św. Mikołaja w Strasburgu. W dzień jego urodzin rodzi się mu jedyne dziecko, córka Rena /14.I.1919 r./.

Przez pięć lat /1919-1923/ Schweitzer jeździ po wielu europejskich krajach z wykładami, odczytami i koncertami dla pozyskiwania środków na powrót do Lambarene i wznowienie działalności szpitala. Po rezygnacji z swych stanowisk w Strasburgu Schweitzer udaje się w kwietniu 1924 roku do Lambarene na swój drugi, tym razem 3,5-letni pobyt. Zastaje tu tylko mały barak i szkielet bambusowego. Z kilkoma tubylcami odbudowuje szpital, którego liczba chorych i towarzyszących im osób wzrasta stopniowo z około 50 do 150.

Kłęska głodu i epidemia biegunki, potrzeby chorych i niedostatki lokalizacji szpitala zdecydowały o budowie dalszego, już trzeciego szpitala na odległym od poprzedniego o 3 km 70 ha terenie Adolinanongo. Schweitzer uczestniczył osobiście w karczowaniu dżungli, wznoszeniu budynków i plantacji. Powstały dwa 60-osobowe baraki /każdy dla innego plemienia/, budynek „wielka apteka” i sali operacyjnej oraz 40-łóżkowy oddział pooperacyjny. Na pagórku wzniesiono dom Schweitzera i współpracowników, budynki kuchni, magazynu

Widok szpitala z roku 1983

żywności i refektorium. W sąsiedztwie znalazły się domki dla miejscowych pracowników i ich rodzin. W budownictwie zastosowano innowacje: osadzenie budynków na palach i kamieniach, specjalną konstrukcję i dobrane elementy dachów i ścian, uwzględniono nasłonecznienie, przewiewy i obronę przed inwazją owadów. Deszczówka z dachów spływała do cysterny dla nawadniania upraw warzyw i drzew owocowych sadu. Nowy szpital uruchomiono 21 stycznia 1927 roku dla 250 chorych i ich bliskich oraz 20 europejskich pacjentów. Schweitzerowi pomagali już europejscy współpracownicy – kilku lekarzy i kilka pielęgniarek. W tym samym roku decyzją kolonizatorów francuskich Lambarene wzbogaciło się o niezbyt potrzebny rządowy szpital regionalny.

W latach 1927-1929 Schweitzer powtarza swoje wykłady i koncerty w licznych krajach Europy między czterema dłuższymi pobytami w Lambarene. Od grudnia 1929 roku wznosi dalsze pawilony szpitala. W sierpniu 1939 roku wobec groźby wojny wraca pośpiesznie z Europy do Lambarene, gdzie pozostaje do roku 1948.

W czasie drugiej wojny światowej walki między wojskami Vichy i de Gaulle'a zrywają kontakt szpitala ze światem. Dopiero od lat 1941-1942 docierają do Lambarene leki, opatrunki, a nawet żywność. Liczba pacjentów dochodzi już do 300. Wizyta Schweitzera w USA pozwala mu uzyskać środki na budowę przyszpitalnej wioski trędowatych. Powtarzane podróże do

Europy dostarczają szpitalowi dalszych środków, a samemu Schweitzerowi umożliwiają odbieranie wielu dowodów uznania, m.in. Pokojowej Nagrody Nobla za rok 1952. Część nagrody zostaje przeznaczona na pokrycie blachą falistą budynków "wioski światła" dla trędowatych. Na wzgórzu powstają: dom dla lekarzy, mieszkalny dla Schweitzera, kuchnia i jadalnia. Szpital powiększa się o dalsze budynki dla psychicznie chorych, dla chorych na gruźlicę, położnic, drugi dom dla chorych Europejczyków, liczne studnie, wielką cysternę na deszczówkę, a pale drewniane są zastępowane betonowymi. W 1954 roku szpital posiada już równo 50 budynków.

Do lat 1950. Schweitzer operuje, potem kieruje asystentami. Jako 87-letni starzec uczestniczy czynnie w budowie mostu nad bagnami do Adouma, który umożliwia ciężarówkom przejazd ze szpitala do Libreville. Co roku przybywa szpitalowi jeden-dwa budynki. W lecie 1964 roku szpital liczy 450 chorych oraz 150-200 trędowatych. W latach 1924-1965 do śmierci Schweitzera przeszło przez szpital blisko 50 głównie europejskich lekarzy, pozostających tu krócej lub dłużej. Po czterech dniach śpiączki Schweitzer umiera 4 września 1965 roku w wieku 90 lat. Pochowano go w Lambarene obok grobów żony, zmarłej w 1957 roku i dwu bliskich współpracowników.

W roku śmierci Schweitzera szpital miał już 478 łóżek, 150 miejsc dla trędowatych i hospitalizował blisko 6 000 Afrykańczyków i 80 Europejczyków. Poza okresem wojny światowej wzrastały stale liczby leczonych, operowanych i porodów. W latach 1924-1966 liczba hospitalizowanych zbliżyła się do 140 000, operowanych do 14 000, porodów do 3 000 /od 1936 roku/

Historyczny dom Schweitzera po renowacji i otwarciu w kwietniu 1987 r.

wprowadzono operacje okulistyczne. Z 861 trędowatych aż 610 wróciło w dobrym stanie do domu /dane od roku 1950/. W szpitalu zaczęli odbywać kilkumiesięczne staże studenci uniwersytetów europejskich, dokonano dalszych inwestycji, głównie w infrastrukturze.

W roku 1968 powstają plany wzniesienia nowego szpitala, w tym projekt polskiej pracowni Poraya-Biernackiego. Jednak sytuacja finansowa zmusiła do ograniczenia działalności i planów. Szpital został włączony do rządowej opieki zdrowotnej, dochodziło do trudności z personelem. Poprawa sytuacji nastąpiła dzięki poparciu dwu kolejnych prezydentów Gabonu Leona Mba a zwłaszcza Alberta Bernarda Bongo, który przeszedł w roku 1974 na islam i nazywał się El Hadj Omar Bongo. Ten ostatni ratuje istnienie szpitala zagrożonego przez kryzys w 1975 roku. Gabon spłaca długi, deklaruje udział finansowy w budowie nowego szpitala oraz jego wspomaganie w kwocie 500 milionów franków, czyli około trzech milionów niemieckich marek. Dalsze środki zdobywa energiczny dyrektor szpitala Max Caulet i kierowana przezeń międzynarodowa fundacja /FISL/. W latach 1970 powstały budynki gospodarcze oraz m.in. dla stomatologii i dzieci z Biafry. Niektóre z dawnych podano renowacji.

Dzięki dotacji rządu USA z 1974 roku /milion dolarów/ i funduszom rządu gabońskiego doszło do realizacji planu budowy nowej wioski szpitalnej Atadia na terenie zakupionym przez córkę Schweitzera Renę. Dzięki temu teren szpitala wyniósł 120 ha. W dzień urodzin Schweitzera 14 stycznia 1977 roku uruchomiono nową poliklinikę, po roku powstała „wielka apteka”, bardzo duży barak z pomieszczeniami do badań, zabiegów, do operacji /sale septyczna i aseptyczna/, apteki, laboratorium, rentgena i lokal do działalności profilaktycznej. Szpital był przeznaczony na 180 chorych i towarzyszących im osób. Przy budowie i działalności wykorzystano wytyczne Schweitzera. Uroczysta inauguracja nowego dużego szpitala nastąpiła dopiero 17 stycznia 1981 roku. W roku 1984 pojawili się w szpitalu pierwsi polscy lekarze. Byli to Tamara i Sławomir Kołakowscy, po nich – Zbigniew i Halina Petrykowscy, każde małżeństwo pracowało w szpitalu przez 6 lat. Sławomir Kołakowski i Halina Petrykowska /co stało się sensacją ze względu na płeć!/ pełnili obowiązki dyrektorów szpitala. Po nich przebywało w Lambarene kilkunastu dalszych bydgoskich lekarzy. Zamieszki w Gabonie, powtarzające się strajki w szpitalu /zwłaszcza w 1990 r./, jak również zmniejszanie dotacji rządowej powodowały okresowe trudności w działalności szpitalnej. W roku 2000 podjęto renowację dawnego szpitala Schweitzera. Z pierwszych jego szpitali zostało dziś niewiele ze względu na działanie tropikalnego klimatu i termitów, a też – destrukcję z decyzji samego Schweitzera dla pozyskania cennych materiałów dla wznoszonych nowych budynków. Na wzgórzach Andende w miejscu siedziby dawnej paryskiej misji wznosi się gimnazjum. Znajdują się tam też pozostałości domu misyjnego i dawnego mieszkalnego domu Schweitzera. W zachowanej „strefie historycznej” znajduje się budynek „wielkiej apteki”, po renowacji z roku 2005 przedstawiający jako muzeum medyczne stan z roku śmierci Schweitzera /1965/. W skład tejże strefy wchodzi też budynki dla chorych pooperacyjnych i lekarzy oraz dom Schweitzera z salą posiedzeń i punktem sprzedaży artystycznego rękodzieła tubylców. Historyczną część szpitala odwiedzają liczni turyści z różnych krajów świata.

Centrum obecnego szpitala to budynek „wielkiej apteki” i drugi pobliski budynek zarządu szpitala. Niedaleko znajdują się budynki chirurgii, pediatrii, ginekologii i chorób wewnętrznych. W pewnym oddaleniu wznoszą się budynki stomatologii, laboratorium badawczego i podopiecznych socjalnych. Dalsze budynki zajmują służby techniczne /warsztaty samochodowe, stolarnia, pralnia, stacja pomp itp./, socjalne /szkoła podstawowa, żłóbek i ogród zabaw dla dzieci/ i mieszkalne /dla pracowników i ich rodzin/.

Dzieło Schweitzera żyje nadal. Corocznie szpital udziela około 30 tysięcy porad, hospitalizuje około tysięcy porodów. Udziela około dwu tysięcy konsultacji i zajmuje się około pięcioma tysiącami dzieci na terenie buszu i 1 500 w Lambarene. Leżąca kilkaset metrów od szpitala „wioska światła” mieści do 300 podopiecznych, w tym niecałe 40 dawnych chorych na trąd. Szpital zatrudnia około 200 pracowników, w tym 70 medycznych, szkoli dwustu uczniów i uczennic. Finansowanie działalności szpitala zapewniają głównie Gabon, Szwajcaria i organizacje schweitzerowskie międzynarodowe /FISL i AISL/ i narodowe /europejskie, amerykańskie i japońskie/.

Życie, myśl i dzieło Alberta Schweitzera pozostawiły wiele śladów w różnych dziedzinach jego działalności. Realnym wyrazem i urzeczywistnieniem czci dla życia pozostaje szpital w Lambarene. Jego istnienie dało asumpt do zakładania podobnych wsi szpitalnych m.in. na Haiti i w Meksyku.

Henryk Gaertner, Bogusław Stelcer, Eberhart Wissel
Albert Schweitzer. Stulecie szpitala w Lambarene /Gabon/

Streszczenie

Autorzy przedstawiają działalność i osiągnięcia Alberta Schweitzera w ich głównych dziedzinach – muzyki i muzykologii, filozofii i teologii oraz medycyny i szpitalnictwa. Następnie opisują kolejne szpitale Schweitzera w gabońskiej miejscowości Lambarene w stuleciu 1913-2013.

Summary

The authors discuss the activities and achievements of Albert Schweitzer in their principal fields – music and musicology, philosophy and theology as well as medicine and hospital management. Further they describe the successive Schweitzer's hospitals in the locality of Lambarene /Gabon/ during the century 1913-2013.